

Percepce mladých lidí tématu plýtvání potravinami

Mgr. Jarmila Pilecká

Úvod

Plýtvání potravinami je významným sociálním, ekologickým a ekonomickým problémem současné společnosti, který je ovšem mnohdy opomíjen. Problematika začala být systematicky zkoumána až po roce 2000. Pokrytí tohoto tématu v rámci České republiky se prozatím drží spíše na úrovni dílčích studií zaměřených na určitou dimenzi tohoto problému. CVVM realizuje od roku 2015 pravidelné výzkumy zaměřené na postoje české veřejnosti k plýtvání potravinami na obecné rovině i se zaměřením na některá konkrétní místa, kde k vyhazování potravin dochází.

Focus groups byly realizovány s úmyslem prohloubit poznání určité oblasti této problematiky. Jejich účelem bylo především popsat to, jak mladí lidé o vyhazování potravin přemýšlí, čeho si všímají a jaké je jejich běžné chování ve vztahu k potravinám. Dále jsme se zaměřili na to, jak vnímají možnosti řešení tohoto jevu a jakým způsobem by se mělo lidem jejich věku i napříč generacemi prezentovat.

Náš záměr zkoumat pohled mladé generace vycházel ze dvou základních vstupů, kterými byli: 1. Zkušenost z výzkumů veřejného mínění, ve kterých tato generace vychází jako méně obeznámená s problémem nebo s méně vyjasněným názorem (což se objevuje i u dalších celospolečenských nebo kupříkladu politických témat), 2. Myslíme si, že je to skupina lidí s velkým potenciálem, jsou do velké míry otevření novým věcem a informacím, mají často možnost ovlivnit i své rodiče, se kterými ve většině případů ještě v tomto věku bydlí.

Diskusní skupiny byly realizovány v spolupráci s iniciativou Zachraň jídlo¹.

Seznamte se - Plýtvání potravinami aneb povědomí mladých o problému

Jedna větší část celé diskuse byla zaměřena na to, zda se přítomné dívky a chlapci s tématem již někdy setkali, a co o něm ví. Zajímavým zjištěním je především to, že si uvědomují i některé skutečnosti a souvislosti, které mohou plýtvání potravinami podporovat, nebo k němu nepřímo vést. V diskusi zmiňují nejen věci, se kterými mají každodenní zkušenost, ale i místa plýtvání potravinami, o kterých se třeba dozvěděli prostřednictvím školy, kamarádů či na internetu.

Jednou z dimenzí plýtvání potravinami je i proces třídění přímo v produkci, kde se zemědělci musí přizpůsobovat požadavkům svých odběratelů, kterými jsou vesměs velké firmy, řetězce a supermarkety. V Čechách se tento jev řeší zatím především v případě prodeje křivé zeleniny, která se v nedávné době začala objevovat v nabídce některých řetězců. Obecně se udává, že z důvodů estetických požadavků je zaoráno ještě přímo na poli 20 – 30 % vypěstované zeleniny. Jeden z diskutujících v reakci na debatu o jejich zkušenosti s tématem

¹ <http://zachranjidlo.cz/>

zmiňuje tuto oblast: *“Já jsem viděl takový jakoby video, já nevím, jak se tomu říká, prostě místa, kam se sváže banány, který se jakoby sklídí. A voní jakoby hrozně moc z těch banánů svezli na nějakou hromadu a nechali to tam.”* Dále zmiňují i kritéria vzhledu přicházející od samotného spotřebitele: *“Mně třeba přijde hrozně hloupý, že hrozně lidí jakoby hodnotí ovoce nebo zeleninu podle toho, jak vypadá.”*

Jedna z diskutujících rozvíjí debatu dále směrem k supermarketům a uvádí to, co zaznamenala ve svém okolí ona: *“... v supermarketech třeba vyhazují hrozně ovoce, který jakoby ještě není třeba zkažený nebo by se dalo prostě jakoby prodávat...”*

Účastníci zároveň zmiňují i některé skutečnosti, které vedou lidi obecně k nákupům větších balení, která potom nespotřebují. *“Já si myslím, že v určitých chvílích je to chyba i těch obchodů. Že třeba když si jdu koupit pití a je tam půl litr, vlastně nemám takovou žízeň, tak vypiju ten půl litr. A ten stojí třeba dvacku a za patnáct korun si koupím litr a půl. Tak si radši koupím ten litr a půl. To nevypiju, takže to vyhodím. Takže je to vlastně výhodnější takový množství...”* Krom těchto velkých balení, setů 1+1 a slevových taháků, jsou to často právě spontánní nákupy věcí, které nebyly spotřebiteli přímo plánovány, ale i přesto končí v nákupním koši. I tyto skutečnosti jsou častou příčinou toho, že se potraviny v domácnosti nestihnou spotřebovat a vyhodí se.

Skupinu jsme pokaždé požádali, aby si na základě grafu, který jsme jim zobrazili pouze jako různě barevné výseče koláčového grafu, zkusily přiřadit některé barvy konkrétním úrovním, kde k plýtvání potravinami dochází. Jednotlivé úrovně jsme jim pro zjednodušení prozradili. Postupovali jsme od výseče, která měla v grafu nejvyšší podíl, až po třetí největší. Bylo zajímavé, že účastníci diskuse nejčastěji barvu s nejvyšším podílem na celku přisuzovali velkoobchodu nebo maloobchodu a stravování. Přičemž pro většinu bylo poměrně překvapující, že tato část náleží domácnostem. Tento podíl tvoří přibližně polovinu (53 %) z celkového objemu vyplývaných potravin.

Má to řešení?

Mladí lidé na tuto otázku odpovídají poměrně jasně a jednoznačně - ano, a to řešení začíná u každého z nás: *“...No jakoby hodně lidí říká, že něco změň nebo že chtěj změnit svět, ale je to vlastně vo tom, že každěj začne u sebe.”*

Poměrně významným a častým napříč diskutujícími je názor, že na rozdíl od jiných společenských problémů, je pro ně tento vlastně uchopitelný, protože do jeho řešení mohou přispět vlastním chováním a přístupem. Nepanuje mezi nimi skepse, že sami nic nezmění, naopak vidí možnost změny každého a tím posunout celý problém blíže k jeho změně: *“...A jako, že s tím stejně nejde nic udělat je takovej, že jestli si todleto budu říkat o všem, tak potom neudělám vůbec nic. Takže je dobrý začít u sebe a začít jako malejma změnama a potom k tomu třeba navést i ostatní lidi a potom ten svět může začít fungovat trochu jiným způsobem...”* - *“... Přesně, když si každěj řekne, že něco prostě nejde změnit, tak to... Ani se vo to nesnažim, tak to nic jakoby nezmění...”*

Jejich postoje jsou často provázány s tím, že si uvědomují přímo oni nebo jejich blízcí, kolik jídlo stojí peněz. Jeden z účastníků, který většinu týdne tráví na internátě, říká: *“Nebo stačí*

si to platit sám to jídlo a nebudeš vyhazovat vůbec.” Jiná diskutující se s tím kupříkladu setkává ze strany rodičů: *“U nás taky celkem to mamka řeší, když se něco musí vyhazovat, tak je hrozně našťvaná, protože jako je to pravda. Ona říká, že jídlo je hrozně drahý, že to je vlastně jedna z nejdražších složek rozpočtu rodinným a že je to hrozně špatný to vyhazovat.”*

Je podle nich i důležité uvědomit si cenu jídla, a to nejen ve významu finančním, ale i z hlediska jeho dostupnosti. Naráží na to, že by si lidé měli uvědomit, že skutečnost současného dostatku jídla není samozřejmost a může se to změnit. *“To by muselo fakt přijít něco, aby si to ty lidi uvědomili. By přišel hlad a zjistili to. Když to zakážou, tak podle mě si to neuvědomí nikdo a bude jim to jedno.”*

Změnu tohoto problému k lepšímu popisují především pomocí spojení “začít si vážit”, “změnit něco sám”, “začít u sebe”, “uvědomit si cenu” či “kdyby neměli”. Uvědomují si tedy nejen vlastní vklad do potravin v podobě financí, ale diskutují i sociální aspekty vyhazování potravin, které by měly být podstatné.

Jak by téma prezentovali svým vrstevníkům a obecně české veřejnosti?

Diskutující se v závěrečné části obou skupinových diskusí měli za úkol zamyslet nad tím, jak by téma plýtvání potravinami prezentovali svým vrstevníkům tak, aby je zaujalo, aby to pro ně bylo zábavné a zároveň je to přimělo nad problémem přemýšlet a utvořit si na něj nějaký názor.

Účastníci identifikovali několik směrů šíření tématu mezi jejich vrstevníky a širokou veřejnost. Ve svých úvahách nemíří k jedné jasné a hlavní aktivitě, ale ukazují na několik klíčových, které se týkají především oblasti všeobecného vzdělávání ve školách, veřejného prostoru a internetu a obecně i volného času jako takového.

Kladou důraz na zobrazování hmatatelných věcí a zároveň na to, aby mohli vidět, co se reálně mění. Je tedy poměrně podstatné nejen říkat, že se nemá plýtvat a proč, ale i to, jak určité chování nebo změna ovlivňují věci kolem. Jeden z diskutujících se zmiňuje v této souvislosti o třídění odpadu: *“...ale taky mi přijde, že se nic nezměnilo tím, že jsem začal třídít, takže proč bych měl třídít?... Takže ty máš pocit, že ti chybí nějaký vlastně hmatatelný informace o tom, co ty měníš... Jo, přesně”.*

S tím souvisí i fakt, že by plýtvání potravinami prezentovali co možná nejjednodušeji a s důrazem na současnost, ne na období ve vzdáleném horizontu. Jeden z účastníků shrnuje diskusi ostatních: *“...Prostě je to za dlouho a za dlouho nikoho nezajímá, všechny zajímá současnost.”.*

Obecně se shodují, že prezentace by měla být spíše pozitivní a vtipná než ostrašující. Tato shoda panovala především v případě prezentace na internetu formou facebookové stránky, instagramového kanálu, atp. Obě skupiny například nezávisle na sobě zmiňovaly nefunkčnost výstražných fotografií na cigaretách, které podle nich nikoho ve skutečnosti od kouření neodrazují. Není to tak, že by záběry dopadů plýtvání potravinami zcela vynechali, ale primárně by spíše zobrazovali nějaké výsledky aktivit, motivační fotografie a možnosti, co lze třeba změnit, kde začít, apod. Z jejich diskuse vyplývá i to, že by celé téma prezentovali ne jako nějaký problém, ale jako něco, z čeho se může stát životní styl každého. Nazvěme to třeba, že neplýtvat je “cool” nebo že se z toho může stát životní postoj.

“Podle mě je to to samý jak s oblíkáním. Co je in, tak se to prostě nosí a je na sociálních sítích, že se bude nosit, eh, úplý džiny roztrhaný, tak to prostě budeme nosit taky. Kdyby bylo jakože „in“, že teďka se prostě neplejtvá nebo že se to bude dávat táhmhle a táhmhle...”

Obrázek 1: Jak by účastníci prezentovali téma svým vrstevníkům?

Napříč návrhy také panovala shoda, že by se téma mělo propagovat spíše aktivně, směrem k nějaké konkrétní aktivitě než pasivně (např. článek). Jako funkční variantu vidí propojit několik podobných kanálů a na nich potom prezentovat své aktivity. Pro větší popularizaci především mezi jejich a mladší generaci by volili oslovení slavných osobností nebo youtuberů.

V případě propagace ve veřejném prostoru označují jako funkční plakáty se slogany, které obsahují nějaký statistický údaj, ale zároveň jej dávají do kontextu s nějakou každodenní věcí nebo s něčím konkrétním, co si dokáží představit (např.: kolik vody bylo spotřebováno na vypěstování konkrétní potraviny a co by se s ní dalo dělat, pokud by se použila na něco jiného). Jedna z účastnic k tomu dodává svoji zkušenost ze své školy, která je zaměřená ekologickým směrem: *“...Třeba, jak říkám, my jsme ta ekoškola, tak máme ve škole třeba nápisy vždycky nad umyvadlem, eh, každých prostě pět vteřin, co máš puštěnou vodu, tak umře jeden gekon dehydratací... Tak to prostě člověk to nenechá zapnutou tu vodu!”*

Potraviny v jejich každodenním životě

O tom, co jí, ve velké míře rozhodují rodiče nebo jsou alespoň v roli, kdy jim připravují většinu jídla, které doma konzumují nebo by měli konzumovat. Velmi časté je, že mladým připravují svačiny rodiče či se na tom alespoň částečně podílí. Podobné je to i s vařením a nákupem potravin, které se v domácnosti diskutujících konzumují. Potravinu jsou ovšem součástí jejich života nejen doma, ale i ve školách a jídelnách. Se skupinami jsme se tedy zaměřili na tyto klíčové oblasti jejich každodenního života ve vazbě k potravinám.

Jídelny

Poměrně často skupina dávala důraz na kvalitní potraviny a zdravou stravu, kterou ve školních jídelnách spíše postrádají. Stejně tak ve vztahu ke stravování ve školní jídelně zmiňovali i skutečnost, že jídlo je často jednotvárné a strava není moc pestrá. Tyto věci zmiňovali prakticky všichni účastníci i přesto, že ne všichni považovali jídelnu, kam chodí, za špatnou. Spíše je to jako na houpačce, někdy dobré a někdy to má podobné ovace, jako popisuje jeden z účastníků: *“... U nás je to v pohodě, a někdy, když je to hnusný, tak to všichni vyhoděj, ale já nevím, pro mě je to v pohodě... Hnusný jídlo přece nebudem jíst.”* Jídelny, které byly hodnoceny jako dobré nebo že se zlepšily, často splňovaly právě některé základní vlastnosti zmiňované diskutujícími: *“...Já když jsem jakoby dřív chodil na základce do jídelny, tak mi to moc nechutnalo, ale jed jsem to. A minulej rok, jako v devítce, se to hodně zlepšilo. Eh, nevím, jakoby čím to bylo. Prostě začali vařit zdravějc a bylo to vo dost lepší a bylo to znát.”*

Argument pro to, jaké je složení jídel v jídelnách, je často ten, že obědy jsou levné, je nutné se vejít do určitého rozpočtu a není možné moc zaběhlé tabulky a rozpisy měnit. I s těmito argumenty mají účastníci diskuse zkušenosti a i při připomínkách, které k jídelnám mají, si uvědomují, že je jejich vedení často svázáno regulemi, které přichází shora, a jsou pro ně těžko ovlivnitelné. Jedna z diskutujících řešila problém s pokrmy v jídelně skrze školní parlament a popisuje tyto zkušenosti: *“...právě jsme takhle řešili tu jídelnu a byli jsme za hospodářkou, která tohle to řešila, a ta nám ukázala, že na to prostě má tabulky, že si jen tak nemůžou vybírat, co budou řešit, co budou vařit, protože oni to mají daný.”* Je potom tedy otázkou, jak je možné, že zkušenosti účastníků jsou občas tak diametrálně odlišné?

Obecně se tedy ukazuje, že by se jídelny měly zajímat o to, co žáci chtějí a nepodřizovat se nutně již dlouho zažitým standardům, co v jídelnách podávat: *“Jo, to mi třeba vadí, že jakoby v jídelnách nevařej úplně zdravě, že tam jsou pořád jenom knedlíky, omáčky.”*

Co tedy v jídelničkách jídelen postrádají nejvíce? Je to především zelenina, maso, ovoce, pestrost a kvalita.

Doma

V rámci diskuse jsme se s mladými bavili i o tom, jak to chodí u nich doma se stravováním, vyhazováním jídla a obecně jaké mají rituály kolem vaření, konzumace a nákupu potravin.

Ukazuje se, že je podstatné plánovat nákupy nejen na úrovni vaření v domácnostech, ale i komunikace s dalšími členy rodiny je podstatnou součástí toho, aby se ve výsledku méně

vyhazovalo. Když jsou do procesu nákupu nebo přípravy nějak zapojeni, tak 1) jídlo konzumují, protože se podíleli na jeho výběru, 2) je i více zajímavá, co se s ním děje pak (vyhodí se nebo ne).

V domácnostech účastníků jde v mnohých případech především o to, že se jídla navaří moc a nestihne se sníst nebo na něj již nikdo nemá chuť. *“U nás se toho vždycky uvaří hodně a potom prostě už jsme všichni toho přejedený, tak už se to prostě vyhodí.”* Obdobně situaci doma popisuje další diskutující: *“U nás, já si myslím, že pokud se třeba něco nezkaží jakoby, že třeba o tom nikdo nevěděl, že to tam je, tak když už se jako něco vyhodí, tak jako že bylo hodně navařeno a už se to třeba nedojedlo. Že byly třeba tři uvařené jídla a prostě nestihlo se to sníst.”*

Stejně tak je i podstatná otázka nandaných porcí na talířích: *“Podle mě se nejvíc plejtvá, když si nandávají lidi hlavní jídlo doma, protože maj z toho moc velký oči a pak ten zbytek jakoby jde do koše...”*

V diskusi jsme se dotkli i skutečnosti, že se v domácnosti na nakoupené jídlo občas tzv. zapomene. To znamená, že se nakoupí určité potraviny, které v lednici zůstanou, mohou být třeba odsunuty do zadnějších částí lednice a najdou se až po vypršení data spotřeby nebo již zkažené. Diskutující sdíleli různé postupy, jaký je u nich doma systém skladování potravin.

A: *“...tak asi to nejnovější, co se nakoupí, tak se dá, že jo, dozadu a to nejstarší se dá dopředu, že jo. Aby se to pak jakoby nekazilo...”*

B: *“U nás se to dělá naopak. Nejnovější se dá dopředu a vzadu jsou ty zbytky, co už nikdo nesní. A pak se to vyhodí.”*

Tyto zkušenosti diskutujících se potvrzují i ve výzkumu CVVM SOÚ AV ČR, kde je zapomenutí na potraviny a její zkažení uváděno respondenty jako jeden z nejčastějších důvodů vyhození potravin na úrovni domácností².

Skupina přichází i sama s návrhem, který by mohl být obecně funkční, a ten zní: *“Nenakupovat tak velký množství potravin a častěji. Budou za první čerstvý a za druhý nebude toho tolik...”*

² <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/ostatni-ruzne/4391-spotreba-a-plytvani-potravinami-jako-socialni-problem-cerven-2017>

Technické parametry

Základní informace

Výzkum probíhal formou dvou skupinových diskusí ve dnech 14. 9. 2017 a 22. 9. 2017 a lokalitou byl omezen pouze na Prahu. První diskuse se zúčastnilo 10 a druhé 6 diskutujících. Účastníci diskusí byli vybíráni na základě věku (15 až 18 let) a pohlaví tak, aby v každé skupině byl přibližně stejný počet dívek a chlapců s ohledem i na zachování rovnoměrného rozložení dle věku. Rekrutace účastníků probíhala prostřednictvím tazatelské sítě CVVM. Důraz byl kladen na to, aby se účastníci diskusí vzájemně neznali.

Etické normy

Na začátku každé diskuse byli účastníci seznámeni s tím, že bude celé setkání nahráváno a natáčeno na kameru. Svůj souhlas vyjádřili nejen ústně, ale i podpisem písemné podoby souhlasu s pořízením zvukového a audio záznamu.

Účastníci byli dále ujištěni o anonymitě celého setkání, měli možnost ji kdykoli svobodně opustit. Při přepisování nahrávek byli všichni diskutující anonymizováni dle klasických standardů práce s kvalitativními rozhovory. Všem byla přidělena písmena z abecedy, pod kterými dále v materiálech vystupují. Nahrávky byly opatřeny heslem, ke kterému měli přístup pouze dva lidé, a to ten, který nahrávky přepisoval, a ten, kdo je pořídil.

Nedílnou součástí bylo i stanovení pravidel diskuse na začátku každého setkání (např.: neskákat si do řeči, respektovat názory druhých, argumentovat - ne urážet, žádné vulgarismy, ...).

Scénář

Obě diskuse byly vedeny na základě předem připraveného scénáře, který byl rozdělen na dvě klíčové části:

1) Diskuse k tématu - zaměření se na vztah účastníků k potravinám, jakou roli hrají v jejich běžném životě, jaké mají stravovací návyky, jak se stravují ve škole, doma, jaké mají doma zvyky ve vztahu k potravinám, jak obecně vnímají plýtvání potravinami, zda to považují za problém, jak by se podle nich dalo plýtvání předejít a jaké jsou podle nich smysluplné kroky směrem k snižování plýtvání potravinami.

2) Aktivita - úkolem diskutujících bylo vymyslet způsob, jak by prezentovali toto téma svým vrstevníkům/kamarádům/lidem ze školy tak, aby je zaujalo, mělo dopad a bylo to pro ně smysluplné.

Aktivita byla podpořena Strategii Akademie věd AV21 v rámci výzkumného programu „Potraviny pro budoucnost“.